

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

ГОЛОВКО Людмила Олександрівна

УДК 347.23 (093) (477 : 437.6 : 437.1/.2)

**РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ
В УКРАЇНІ, СЛОВАЧЧИНІ ТА ЧЕХІЇ
(ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ)**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії та історії держави і права Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
СТЕЦЕНКО Семен Григорович,
Національна академія прокуратури України,
завідувач кафедри теорії держави і права.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
член-кореспондент АПН України
ЛЕМАК Василь Васильович,
Ужгородський національний університет,
завідувач кафедри теорії держави і права;

кандидат юридичних наук
СПАСЬКИЙ Андрій Сергійович,
Секретаріат Президента України,
Головний консультант Головної служби забезпечення
зв'язків з Верховною Радою України та Кабінетом
Міністрів України

Захист відбудеться „12” лютого _____ 2010 року о 16.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.18 в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01060, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01060, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий „11” січня _____ 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.С. Дубчак

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Однією з провідних тенденцій розвитку сучасного права є посилення інтеграційних процесів, збільшення впливу міжнародного права. Це спонукає до активного залучення порівняльно-правових досліджень, спрямованих на пізнання тенденцій, закономірностей, особливостей розвитку права у світі, правових традицій, визначення місця національної правової системи серед інших.

Зростає інтерес до порівняльно-правових досліджень в галузі історії права, зокрема до порівняльного аналізу розвитку ключових правових інститутів окремих країн. Наріжним правовим інститутом у системі права є інститут права власності. Особливості регулювання відносин власності багато у чому визначають характер інших інститутів права, розвиток економіки і політики.

Для успішного проведення правових реформ в Україні на засадах демократії і верховенства права актуалізується досвід створення правової системи у колишніх країнах соціалістичного табору, які вдало пройшли процес постсоціалістичної трансформації. Такою країною виступала Чехословаччина, а після її поділу з 1 січня 1993 р. – Чехія і Словаччина – держави, в яких правова реформа проводилась в подібних до українських умовах на фоні демократизації, ринкових перетворень та державного будівництва.

При формуванні системи правовідносин істотне значення мають історичні обставини, звичаї та традиції, нагромаджений досвід та інші інституційні фактори. Саме вони зумовлюють відмінності у побудові правових систем України, Словаччини та Чехії. Це обумовлює глибоку національну природу відносин власності у правових системах цих країн.

Порівняльне історико-правове дослідження розвитку інституту права власності в Україні, Словаччині та Чехії дозволяє відтворити систематизоване наукове уявлення про розвиток механізмів правового регулювання відносин власності в цих країнах, виявити позитивний досвід правового регулювання відносин власності, який уже виправдав себе на практиці, а також врахувати негативні та неефективні наслідки тих чи інших правових рішень. Таке дослідження також дає можливість використати досвід Словаччини та Чехії в реформуванні відносин власності в процесі постсоціалістичної трансформації, позаяк реформи в цих країнах, особливо в перетворенні прав власності, є найвдалішими порівняно з процесами в інших країнах Центральної та Східної Європи.

Актуальність теми визначається тим, що в Україні продовжуються зміни у регулюванні відносин власності. Аналіз правозастосовчої практики свідчить, що існують прогалини і розбіжності у тлумаченні права власності, а також труднощі у застосуванні норм чинного законодавства при розгляді справ даної категорії.

Науково-теоретичною базою дослідження є загальнотеоретичні праці таких вчених у галузі історії та теорії держави і права: Б. Андрусишина, В. Бабкіна, Ю. Бисаги, В. Гомоная, В. Гончаренка, М. Грушевського, А. Гуза, В. Зайчука, П. Захарченка, В. Капелюшного, А. Колодія, О. Копиленка, С. Кудіна, В. Лемака,

П. Музиченка, Ю. Оборотова, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, О. Петришина, В. Пилипчука, П. Рабіновича, В. Рубаника, А. Спаського, С. Стеценка, А. Тимченка, О. Шевченка, А. Яковліва, О. Ярмиша та ін.

Дисертантом використовувались роботи фахівців у галузі цивільного права: Ч. Азімова, С. Братуся, Д. Бобрової, О. Вінник, А. Довгерта, О. Дзери, І. Дзери, І. Жилінкової, І. Спасибо-Фатєєвої, Р. Стефанчука, Є. Суханова, Я. Шевченко, Ю. Червоного та ін.

Підґрунтям для безпосереднього дослідження історії розвитку інституту права власності на території Словаччини та Чехії стали праці таких словацьких та чеських дослідників інституту права власності: К. Адамової, Р. Веселої, Е. Влчека, П. Гавлана, М. Голуба, Л. Губенака, А. Затурецького, М. Кадлецової, П. Кіша, В. Кнола, М. Краліка, Й. Лазара, Ш. Луби, К. Мали, Ф. Мелзера, С. Пліви, Т. Сасфаї, Й. Спачіла, В. Фабри, В. Файнора, П. Франя, К. Шелле, М. Штефановича, П. Яношикової та ін.

У галузі історико-правової компаративістики використані праці М. Ангеля, Г. Гаттеріджа, Р. Давида, В. Денисова, В. Забігайла, М. Козюбри, О. Крупчана, Х. Кьотца, О. Тихомирова, В. Туманова, Є. Харитоновна, К. Цвайгерта та ін.

Хронологічними рамками дослідження обрано період з IX століття (це обґрунтовано виникненням Київської Русі і Великої Моравії) по теперішній час.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою науково-дослідної роботи кафедри теорії та історії держави і права Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова „Дослідження проблем гуманітарних наук (правознавство)”, яка затверджена Вченою радою НПУ імені М.П. Драгоманова (протокол № 5 від 22 грудня 2006 року). Тема дисертації пов'язана з реалізацією вимог Закону України від 18 березня 2004 року № 1629-IV „Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу”. Дисертація знаходиться у руслі втілення у життя положень Постанови Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2004 року № 1365 „Про деякі питання адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу”.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є шляхом здійснення комплексного історико-правового аналізу з'ясувати особливості, спільні і відмінні риси становлення та розвитку інституту права власності в Україні, Словаччині та Чехії. Для досягнення поставленої мети визначені *основні завдання дослідження*:

- визначити власність як об'єкт дослідження суспільних наук і права;
- виявити та дослідити джерельні (нормативно-правові, монографічні та архівні) матеріали, які характеризують процес становлення і розвитку інституту права власності в Україні, Словаччині та Чехії;
- дослідити вплив іноземних традицій права на становлення і розвиток інституту права власності в Україні, Словаччині та Чехії;
- здійснити порівняльне історико-правове дослідження звичаєвого права як джерела права власності в Україні, Словаччині та Чехії;

- охарактеризувати акти кодифікації права, які регулювали відносини власності в добу середньовіччя;
- здійснити порівняльний аналіз норм права власності в пам'ятках земського та міського права на теренах України, Словаччини та Чехії;
- розкрити зміст регулювання інституту права власності в Українській РСР та Чехословаччині;
- виявити досвід реформування інституту права власності в Україні, Словаччині та Чехії в процесі постсоціалістичної трансформації;
- узагальнити досвід адаптації національного законодавства про власність Словаччини та Чехії до європейського правового простору;
- запропонувати позитивний досвід Словаччини та Чехії для вдосконалення регулювання інституту права власності для України.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, пов'язані з інститутом права власності в Україні, Словаччині та Чехії в різних темпорально-правових характеристиках.

Предмет дослідження – історико-правові закономірності процесу становлення, розвитку та функціонування інституту права власності на теренах України, Словаччини та Чехії.

Методи дослідження. Методологічну основу роботи становить комплексне використання філософських, загальнонаукових та спеціально-юридичних методів дослідження.

Світоглядно-ціннісний контекст становлять закріплені в Конституції України цінності: пріоритетність прав людини, демократії, соціально орієнтованої правової держави, верховенство права. У дисертаційному дослідженні враховані методологічні інновації, які відбуваються у вітчизняній історії та теорії права. Широке використання порівняльно-правового методу зумовлено темою дисертаційного дослідження (підрозділи 2.1., 3.2.). На тлі історико-правового дослідження генези права в Україні, Словаччині та Чехії досліджено спорідненість та відмінності співвідношення традиційного та писаного права, специфіку інституту права власності в правовій системі кожної із зазначених країн, закріплення норм права власності в правовій практиці та правосвідомості (підрозділи 2.1., 2.2.). Порівняно перші правові акти кодифікації права України, Словаччини та Чехії і виокремлено тлумачення права власності в них (підрозділ 2.1.). Особливу увагу приділено аналізу трансформації інституту права власності в процесі правової реформи, зокрема особливості практичного вирішення регулювання відносин власності в кожній з досліджуваних країн (підрозділ 3.1.).

Діалектичний метод пізнання застосовувався для виявлення протиріч, що визначають поступ, який є рушійною силою розвитку права власності у кожній з зазначених країн (підрозділи 2.1., 2.2.).

Застосуванням історико-правового методу виявлено специфіку еволюції законодавства, яке регулює відносини власності в процесі розвитку (підрозділи 2.2., 3.1.).

За допомогою методу прогнозування автор сформулював рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання інституту права власності в нашій державі на основі досвіду і позитивних надбань Словаччини та Чехії (підрозділи 1.2., 3.2.).

Формально-юридичний метод дозволив проаналізувати зміст норм правових актів, а метод тлумачення – з'ясувати їх зміст (підрозділи 1.2., 3.2.).

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна дисертаційної роботи полягає у тому, що вона є першим комплексним історико-правовим дослідженням становлення і розвитку інституту права власності в Україні, Словаччині та Чехії. У межах дисертаційного дослідження отримано результати, що характеризуються науковою новизною:

вперше:

– введено до наукового обігу недосліджені пам'ятки правової думки Чехії та Словаччини, уточнено назви законодавчих актів, які вже перекладені на українську мову, їх категоріально-понятійний і термінологічний апарат. Зокрема, вперше досліджено пам'ятку міського права Чеського королівства „Права міські королівства Чеського”, яка набула чинності в якості загальнодержавного кодексу міського права. Встановлено, що для передачі права власності на нерухомість вимагався запис про відчуження в міській книзі; запис міг здійснитись навіть за відсутності однієї із сторін. В пам'ятці розрізнялися реальні і особисті сервітути;

– здійснено комплексне дослідження регулювання кадастру нерухомості в Словаччині та Чехії. Встановлено, що записи про право власності на нерухомість спочатку виникли в містах. Наприклад, в Братиславі перша земельна книга була створена в 1339 році. В Україні ведення земельного кадастру було запроваджено лише у 1968 році з прийняттям „Основ земельного законодавства Союзу РСР та союзних республік” і поширювалося лише на землі сільськогосподарського призначення;

– на прикладі Словаччини та Чехії запропоновано внести зміни до статті 4 Закону України від 01 липня 2004 р. № 1952-IV „Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень” і викласти її в такій редакції: „право власності та інші речові права на нерухомість виникають, змінюються або припиняються записом до державного реєстру прав на нерухоме майно та їх обмежень”;

– запропоновано внести зміни до проекту Закону України від 09 квітня 2004 р. № 5394/п „Про державний земельний кадастр” шляхом внесення наступного положення до статті 2 в такій редакції: „Право власності на земельні ділянки, які знаходяться в межах території України, та інші об'єкти нерухомого майна, розташовані на цих земельних ділянках, речові права на них та їх обмеження виникають, змінюються або припиняються записом до державного земельного кадастру”;

удосконалено:

– висвітлення нового розуміння принципу публічності ведення Державного реєстру прав на нерухоме майно та їх обмежень. На прикладі Словаччини та Чехії замість вичерпного переліку осіб, для яких є доступними відомості Державного реєстру прав на нерухоме майно та їх обмежень, запропоновано викласти статтю

28 Закону України „Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень” у наступній редакції: „кожен має право ознайомитися з даними, які містить Державний реєстр прав на нерухоме майно та їх обмежень, робити з нього витяги і отримувати довідки”;

– доведення доцільності розміщення відомостей Державного реєстру прав на нерухоме майно та їх обмежень і державного земельного кадастру в мережі Інтернет з внесенням відповідних змін до Закону України „Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень” та проекту Закону України „Про державний земельний кадастр”;

– обґрунтування, що слід привести законодавство України у відповідність із положеннями Конституції України та Цивільного кодексу України і залишити вичерпний перелік лише із трьох форм власності – приватної, комунальної та державної;

отримали подальший розвиток:

– дослідження впливу чеського феодалного права на становлення українського законодавства часів Литовської доби;

– висвітлення принципу обов’язковості внесення до державного земельного кадастру відомостей про всі його об’єкти та принципу обов’язкової державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, їх обмежень та правочинів щодо нерухомого майна;

– порівняльний аналіз відносин власності у звичаєвому праві України, Словаччини та Чехії і перших актах його кодифікації. Встановлено, що за часів Київській Русі юридично зберігались права громади розпоряджатися землею без дозволу князя, в той час як на теренах Чеського та Угорського королівств суверенність прав на землю визнавалась лише за королем;

– положення про те, що, на відміну від українського звичаєвого права, в словацькому та чеському звичаєвому праві тривалий час не визнавалась приватна власність, а лише неділ (колективна власність всієї родини);

– фактичний матеріал щодо регулювання інституту права власності у період Української гетьманської держави шляхом введення в науковий обіг нових, раніше неопублікованих архівних матеріалів. Як засвідчують джерела Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України, процес повернення націоналізованої землі у вищезазначений період подекуди мав і негативні наслідки. В сільській місцевості після поновлення гетьманом приватної власності на землю виникали „хліборобські” загони, які керувалися почуттям помсти. Їх діяльність спочатку не була врегульована законодавчо, що, на думку дисертанта, було недоліком.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що зроблені висновки та пропозиції можуть бути використані:

– у правотворчості – при внесенні окремих змін та доповнень до чинного законодавства України з питань регулювання інституту права власності;

– у науково-дослідній діяльності – при подальшому вивченні історії інституту права власності в Україні, Словаччині та Чехії;

– у навчальному процесі – при підготовці навчально-методичної літератури, лекцій та семінарських занять з загальної історії держави і права, історії держави і права України та зарубіжних країн, теорії права, цивільного й господарського права (акти впровадження в Національному університеті біоресурсів і природокористування від 04.09.2009 р. та в Національному педагогічному університеті ім. М.П. Драгоманова від 20.10.2009 р.);

– у правозастосовчій діяльності – в роботі Державного комітету України із земельних ресурсів в питаннях ведення державного земельного кадастру; центральних та місцевих органах виконавчої влади в питаннях оприлюднення відомостей про право власності, які містить Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертації обговорювались на засіданнях кафедри теорії та історії держави і права Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Основні положення роботи, теоретичні та практичні висновки доповідались на наукових і науково-практичних конференціях: „Актуальні проблеми держави і системи права України в умовах світової глобалізації” (м. Київ, 15 березня 2007 р.); „Від громадянського суспільства – до правової держави” (м. Харків, 25 квітня 2007 р.); „Треті юридичні читання” (м. Київ, 25–26 квітня 2007 р.); „Четверті юридичні читання” (м. Київ, 3–4 квітня 2008 р.); „Актуальні проблеми правового забезпечення національної продовольчої безпеки і сталого розвитку сільського господарства України” (м. Київ, 18 квітня 2008 р.).

Публікації. Основні положення і висновки дисертації опубліковані в одинадцяти працях, з яких шість – у виданнях, що визначені ВАК України як фахові з юридичних наук, 5 – у матеріалах і тезах конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить 220 сторінок, з них сторінок основного тексту – 193. Кількість використаних у дисертації джерел становить 232 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, вказано на її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, охарактеризовано основні методи дослідження. Визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, сформульовано положення, що містять наукову новизну, висвітлено практичне значення одержаних результатів, наведено дані про апробацію результатів дослідження.

Перший розділ „Інститут права власності (теоретико-правові засади)” складається з трьох підрозділів.

Підрозділ 1.1. „Стан наукової розробки проблеми” присвячений характеристиці наукового доробку, який стосується теми дослідження – порівняльного аналізу розвитку правового регулювання інституту права власності в Україні, Словаччині та Чехії.

Історії розвитку інституту права власності в Україні у дореволюційний період були присвячені роботи П. Чубинського, І. Новицького, М. Володимирського-Буданова, Ф. Леонтовича, А. Кристера, М. Товстоліса, В. Камінського, В. Завітневича. Зокрема, М. Товстоліс, досліджуючи пам'ятки звичаєвого права, робить висновок, що стародавнє право України неприхильно ставилося до інституту сімейної власності й дбало про те, щоб полегшити вихід з неї шляхом поділу.

До аналізу проблем, пов'язаних з темою роботи, зверталися такі радянські вчені, як: А. Яковлів, В. Кнапп, М. Грушевський, В. Довженок, В. Мавродін, К. Тарновський, Л. Черепний. Зокрема, М. Грушевський у своїй відомій праці „Історія України-Руси” обстоює думку про існування індивідуальної приватної власності в Київській Русі.

Після набуття Україною незалежності інтерес дослідників до історії розвитку інституту права власності в Україні посилюється. В результаті з'являється низка ґрунтовних досліджень вітчизняних науковців: В. Червоного, О. Підпригори, Я. Шевченко, Б. Тищика, В. Рубаника. Зокрема, у 2004 році виходить праця В. Рубаника, присвячена порівняльному аналізу розвитку інституту права власності в Україні та Росії. На думку вченого, між російською і українською традиціями правового регулювання майнових відносин існує набагато більше схожого і спільного, ніж різного і особливого, що дає підстави розглядати російську і українську юридичні традиції права як складові єдиної східнослов'янської системи правового регулювання майнових відносин, зокрема і суспільних відносин в цілому.

Дослідженням історії права Словаччини та Чехії в Україні займається вузьке коло дослідників (Ю. Бисага, С. Булеца, О. Гараюнч, В. Гомонай, В. Копча, В. Лемак, М. Сідак, І. Переш), більшість з яких зосереджують свою увагу на дослідженні правового статусу Закарпаття як складової частини Чехословаччини. Так, на думку В. Гомоная, найважливішим позитивним моментом земельної реформи в першій Чехословацькій республіці було те, що земля стала предметом купівлі-продажу. Це приводило в рух усе суспільство в напрямку високорозвинутої ринкової економіки.

Окремо слід зупинитися на аналізі праць таких дослідників історії держави і права Чехословаччини, як В. Ванечек та К. Мали, які досліджують еволюцію держави і права на території Словаччини та Чехії на різних етапах розвитку, в тому числі правове регулювання інституту права власності. Вчені роблять висновок, що на території Чехії і Словаччини у період феодальної роздробленості право власності на землю мали лише феодалі і в обмеженому обсязі – міщани.

Окремі аспекти правового регулювання відносин власності досліджують сучасні словацькі та чеські вчені: К. Адамова, Л. Соукуп, П. Благо, М. Кадлецова, К. Шелле, Р. Весела, Е. Влчек, П. Кішш, Е. Губалкова, М. Голуб, С. Пліва, М. Покорни, Й. Бічовски, В. Урфус, М. Штефанович та інші. Зокрема, С. Пліва, Е. Губалкова, П. Кішш видали праці, присвячені реституції майна у Словаччині та Чехії. Основна їх суть зводиться до аналізу законодавчого забезпечення процесу передачі колишнім власникам майна, яке було у них відібране під час комуністичного режиму.

Серед праць з історії розвитку інституту права власності в Україні, Словаччині та Чехії переважають дослідження окремих аспектів правового регулювання відносин власності у різні історичні періоди. Досліджуючи історію права Словаччини та Чехії, українські вчені, як правило, звертають увагу на правову систему Чехословаччини, акцентуючи свою увагу на правовому регулюванні господарської сфери, не розглядаючи більш детально інститут права власності.

Незважаючи на такий значний дослідницький доробок, на сьогоднішній день є незначна кількість праць, присвячених власне проблемі порівняльного аналізу розвитку інституту права власності в Україні, Словаччині та Чехії.

У підрозділі 1.2. „Власність як об’єкт дослідження суспільних наук і права” досліджено погляди філософів і мислителів на інститут власності; соціологічний і політичний аспект власності; власність як об’єкт дослідження економіки і права.

Проаналізовано, які нормативно-правові акти мають пріоритет в регулюванні інституту права власності в Україні, Словаччині та Чехії; необхідність існування Господарського кодексу в Україні; зміст суб’єктивного права власності та необхідність законодавчого розширення тріадних правомочностей власника; форми власності, закріплені в законодавстві України, Словаччини та Чехії.

Встановлено, що по відношенню до власності давньогрецькі філософи поділяються на її критиків та апологетів. В аксіологічному контексті власність як джерело конфліктів критикували Фалей Халкідонський, кініки, софісти, Сократ, Платон та ін. Позитивно до власності ставилися Демокрит, Арістотель та ін. Виявлено, що християнська концепція власності в добу Середньовіччя знаходилась під впливом платонізму Августина Великого. Встановлено, що теза Нового часу про збереження приватної власності є визначальною у філософії права Локка, Канта, Фіхте, Гегеля, Б. Кістяківського.

Соціалістичним проектом подолання власності виступили П.Ж. Прудон та К. Маркс. Її платоністичного тлумачення притримувався і фундатор вітчизняної філософії права Памфіл Юркевич.

Зазначено, що власність, як соціологічна категорія, охоплює всі підсистеми суспільних відносин, стосується привласнення предметів природи у процесі праці та привласнення матеріальних і духовних благ, послуг та інформаційних ресурсів. Ці відносини визначаються соціально, і тому їх характер залежить від конкретного суспільства, а також від стадії його розвитку.

Основна політологічна аргументація на користь права власності полягає в тому, що воно забезпечує більший рівень незалежності людини, її свободи, а також розв’язує економічну ініціативу, забезпечуючи тим самим високі темпи економічного зростання та соціальної активності. Це позначається на рівні довіри до владних інституцій та показниках якості життя, які, в свою чергу, визначають преференції електоральної поведінки громадян.

Встановлено домінування адміністративного впливу на функціонування відносин власності в Україні. Обґрунтовано необхідність розробки механізмів специфікації права власності в процесі інституціоналізації ринкової інфраструктури, запровадження шляхів зниження трансакційних витрат.

Констатовано, що існує подібність між Господарським кодексом України та Торгівельним кодексом Чехословаччини 1991 року, який продовжує діяти в незалежних Чехії та Словаччині. Вони мають спільну характеристику спеціального законодавчого акту, який регулює відносини суб'єктів господарювання різних форм власності, мають пріоритет перед Цивільним кодексом в регулюванні комерційних відносин. Основні положення, які регулюють інститут права власності, містять Цивільні кодекси цих країн, в той час як Господарський кодекс України та Торгівельні кодекси Словаччини та Чехії визначають особливості регулювання цього інституту у сфері господарювання. Тому вважаємо, що прийняття Господарського кодексу в Україні є цілком виправданим, оскільки відповідає західній традиції формування права та враховує вітчизняні традиції.

Досліджено, що Конституція України та Цивільний кодекс України не поділяють право власності на окремі форми, але водночас визначають правовий режим власності з урахуванням її суб'єктного складу. Натомість в Господарському кодексі України збережено наступну конструкцію поділу власності на окремі її форми для визначення видів та організаційних форм підприємств: право приватної власності; право державної власності; право комунальної власності; право колективної власності; змішана форма власності; інші форми власності. Очевидно, за такого стану законодавства, необхідно все-таки визначитись, чи існує в Україні поділ права власності на окремі форми, і які саме. На нашу думку, найбільш вдалим до цього питання видається підхід Цивільного кодексу України. Окремо, згідно з Конституцією України та Цивільним кодексом України, виділено приватну, комунальну та державну власність. Оскільки термін „форми власності” застосовується у Конституції України (п. 5 ст. 116), то, на нашу думку, саме державна, колективна і приватна є формами власності. Будь-що інше є не формами, а видами власності (довірча власність, іноземна власність, змішана власність, державна корпоративна власність, спільна власність тощо). Таким чином, варто було б привести законодавство України у відповідність із положеннями Конституції України та Цивільного кодексу України і залишити вичерпний перелік з трьох форм власності – приватної, комунальної та державної.

На відміну від України, законодавство Словаччини та Чехії не вживає термін „форма власності”, а обмежується лише розрізненням власності фізичних та юридичних осіб. Законодавство цих країн виходить з того, що будь-яка юридична особа має свою власну персоніфікацію, а це дозволяє відрізнити юридичну особу від її фізичних власників. Правомочності власника майна закріплені і за територіальною громадою, яка визначається як певна група фізичних осіб, яку можна ідентифікувати за проживанням на певній території, тобто в правовому порядку закріплюється власність територіальної громади.

Другий розділ „Порівняльний аналіз розвитку інституту права власності на території України, Словаччини та Чехії у IX – XIX ст. ст.” складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1. „Власність у звичаєвому праві та перших актах його кодифікації” досліджено: регулювання відносин власності у звичаєвому праві України, Словаччини та Чехії; джерельні матеріали, які характеризують процес

становлення і розвитку інституту права власності в цих країнах у період від IX століття (виникнення Київської Русі і Великої Моравії) до другої половини XIV століття (входження українських земель до складу Великого князівства Литовського); приватну власність фізичних осіб; право власності на землю; майнові права жінок; набуття права власності; охорону власності.

Встановлено, що князь у Київській Русі розпоряджався всією підвладною територією не як приватний власник, а як представник держави, яка й була власником всієї землі. Втрачаючи трон, князь одночасно втрачав волость, що було умовним, невідчуженим володінням бенефіціального характеру. Що ж стосується Чеського королівства і Угорського королівства, до складу якого входила Словаччина, то, на відміну від України, тут верховним власником всієї території *de jure* був король, *de facto* він поступився феодалам складовими цього права. Феодали в Угорському королівстві вже у XIII столітті володіли землею не тільки безумовно, але й мали право повного розпорядження своїм земельним майном, могли його відчужувати всіма способами: заповідати, дарувати, закладати, продавати. У Чеському королівстві володіння феодалів були проголошені спадковими у Статутах Конрада Оттона, які були видані за часів Конрада Оттона Зноймського (1186 – 1192 рр.).

На відміну від українського звичаєвого права, в словацькому та чеському звичаєвому праві тривалий час не визнавалася приватна власність, а лише неділ (колективна власність всієї родини).

Жінки як у Київській Русі, так і в Чеському і Угорському королівствах, мали подібні майнові права, які були обмеженими порівняно з майновими правами чоловіків. За певними виключеннями жінки не мали права спадкування, а лише право на посаг. У Київській Русі, згідно статті 91 Просторової правди (1113 р.), за відсутності синів у бояр та дружинників, право на спадок набували їх доньки. У Чеському королівстві, згідно Статутів Конрада Оттона, право спадкування за таких умов набували доньки шляхти лише у XIII столітті; у Словаччині, яка входила до складу Угорського королівства, згідно Золотої Були – з 1222 року. Як у Київській Русі, так і в Чеському й Угорському королівствах, жінки не мали права спадкування після смерті чоловіка, а лише отримували у власність певну частину (виділ у Київській Русі, в Чеському і Угорському королівствах – вдівський посаг), а також те майно, яке отримали у подарунок від чоловіка за його життя. Відмінність між правовим становищем жінок у Київській Русі і Чеському та Угорському королівствах полягала в тому, що жінки у Київській Русі не знаходилися під правовою опікою свого чоловіка або батька. Водночас, у Чеському і Угорському королівствах до заміжжя жінки знаходилися під правовою опікою свого батька, а після заміжжя – чоловіка.

Виявлено, що у Київській Русі та Чеському королівстві майнові делікти тягнули за собою відповідальність переважно у вигляді штрафів і відшкодування збитків, в той час як в Угорському королівстві в період раннього феодалізму згідно декретів перших королів з роду Арпадів, датованих XI і XII століттям, посягання на власність, навіть найменша крадіжка, карались смертю.

У підрозділі 2.2 „Особливості становлення інституту права власності в законодавчих актах України, Словаччини та Чехії (XIV – XIX ст. ст.)” досліджено: право власності на землю у вищезазначених країнах; вплив іноземного права на становлення і розвиток інституту права власності в Україні.

Встановлено, що одним із дієвих інструментів захисту права власності у Чеському королівстві, який був відсутнім у Київській Русі і Угорському королівстві, було існування вже у другій половині XIII століття земських дошок. Земські дошки були легітимним публічним правовим реєстром, який містив інформацію про право власності, в тому числі на нерухомість. Наявність запису у земських дошках була беззаперечним доказом права власності, що свідчить про те, що вже в ті часи діяла засада достовірності, яка діє і в сучасному чеському та словацькому праві стосовно достовірності записів у кадастрі нерухомості.

Чеське королівство було єдиною країною, в якій було прийнято кодекс міського права – „Права міські королівства Чеського” (1579 р.), чинність якого поширювалася на всю територію держави. На відміну від земського права, яке охороняло передусім інтереси держави, короля, шляхти, і, зокрема, їх власність, „Права міські королівства Чеського” обстоювали, передусім, інтереси міщан та їх власність.

Правове регулювання земельних відносин у козацькій державі XVII – початку XVIII століття було засновано на „козацькому праві”, джерелом якого були норми звичаєвого права, тому в „козацькому праві” існували такі поняття, як „право першого володіння”, „давність володіння”. Земля й усі угіддя були спільною власністю, нею міг користуватися кожен, хто мав можливість її обробити. Однак у ході майнової диференціації козацтва козацька старшина прагнула закріпити за собою землі вже не тільки за звичаєвим правом, а й на підставі гетьманських і царських грамот.

Після ліквідації у 1775 році Запорізької Січі царизм наважується на юридичне оформлення кріпацтва. Указом від 3 травня 1783 року Катерина II остаточно заборонила переходи селян і закріпила їх за тими власниками, на землях яких вони проживали згідно з останнім переписом населення. Це означало повне і остаточне закріпачення селянства України. Встановлення кріпосного права позбавило селян особистої волі і будь-яких громадянських прав.

При переході до капіталізму на теренах Чехії національне законодавство було замінено Австрійським цивільним кодексом 1811 року, який регулював майнові та договірні відносини, встановлюючи необмеженість права власності. На території Словаччини і території України, яка входила до складу Австрійської імперії, Австрійський цивільний кодекс діяв з 1852 по 1861 рік (з 1861 року на цих територіях знову діяло угорське приватне право, переважно звичаєве). Кодекс був просякнутий ідеями доби Просвітництва про рівність людей, про звільнення особи від опіки держави, про економічну свободу, суперечив соціальній структурі австрійського суспільства того часу.

Третій розділ „Правове регулювання інституту права власності на території України, Словаччини та Чехії у XX – XXI ст. ст.” складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1. „Особливості правового регулювання відносин власності в Українській РСР та Чехословаччині” досліджено регулювання відносин власності в радянський період в УРСР (з 1917 по 1991 рік) та Чехословаччині (з 1948 по 1990 рік), зокрема право власності на землю та інші об’єкти нерухомості, процес націоналізації рухомого і нерухомого майна та підприємств.

Встановлено, що в радянський період як в Українській РСР (з 1917 по 1930 рік), так і в Чехословаччині (з 1948 по 1955 рік) основною формою передачі власності державі стала націоналізація приватної власності. На основі співставлення процесів націоналізації в Україні, з одного боку, та Чехословаччині, з іншого, зроблено висновки про їх відмінності, які полягають у наступному:

- у Чехословаччині в період побудови соціалізму дрібні та середні підприємства були націоналізовані у меншому обсязі, ніж в Українській РСР. Наприклад, в радянській Україні націоналізації не підлягали підприємства (з паровою машиною) до п’яти працюючих, без парової машини – до десяти працюючих, тоді як у Чехословаччині – малі та середні підприємства до п’ятидесяти працюючих;

- у Чехословаччині, на відміну від Української РСР, в якій націоналізація здійснювалася на безоплатній основі, попередні власники усіх націоналізованих підприємств, банків і страхових компаній отримували компенсацію за своє майно;

- у Чехословаччині, на відміну від Української РСР, формально було збережено право приватної власності на землі сільськогосподарського призначення (в приватній власності однієї особи, сім’ї або групи співвласників могло знаходитися 50 гектарів землі за умови, що ця земля оброблялась);

- на відміну від Української РСР, земля в Чехословаччині, площа якої перевищувала 50 гектарів, передавалася до державної власності (фактично націоналізувалася) на оплатній основі.

У підрозділі 3.2. „Реформування інституту права власності в незалежних Україні, Словаччині та Чехії в контексті розвитку правової соціальної держави” досліджено процес реформування відносин власності в Україні з 1991 року, Чехословаччині з 1990 року та незалежних Чехії та Словаччині у пострадянський період, зокрема: процес приватизації у цих країнах; процес реституції майна у Чехії та Словаччині; механізм набуття права власності на нерухомість в Україні, Словаччині та Чехії; реєстрацію права власності та інших речових прав на нерухоме майно у цих країнах; правове регулювання кадастру нерухомості в Словаччині та Чехії і правове регулювання земельного кадастру в Україні.

З’ясовано, що в процесі переходу від планової до ринкової економіки як в Україні з 1991 року, так і в Словаччині та Чехії з 1993 року, основною формою роздержавлення стала приватизація державного майна з використанням безоплатних і платних способів передачі державної власності до фізичних і недержавних юридичних осіб. На основі співставлення процесів приватизації в Україні, з одного боку, та Словаччині і Чехії, з іншого, в дисертаційному дослідженні зроблено висновки про їх розбіжності, які полягають у наступному:

- в Чехословаччині однією з форм приватизації була реституція майна;

- у Словаччині та Чехії, на відміну від України, були відсутні пільги для трудових колективів і директорів у процесі приватизації підприємств;
- мала приватизація в Словаччині та Чехії проводилася через відкритий аукціон. Іноземні інвестори мали право приймати участь тільки в другому раунді аукціону. В Україні продаж об'єктів малої приватизації здійснювався також за конкурсом і шляхом викупу підприємства його працівниками;
- закон про малу приватизацію в Словаччині та Чехії давав змогу приватизувати тільки майно, а не цілі підприємства або перетворені компанії;
- у Словаччині та Чехії існувала державна програма підтримки малого бізнесу, створювались інвестиційні банки для кредитування малої приватизації. В Україні нерідко першоосною початкового капіталу ставав спекулятивний капітал, що позначилось на прозорості та цивілізованості перебігу приватизаційного процесу;
- на відміну від України, в Чехії та Словаччині підприємство виступає в якості активного учасника приватизації. Саме підприємство, стосовно якого планується приватизація, складає проект плану приватизації, за підготовку якого відповідає засновник підприємства.

Встановлено, що на відміну від України, у Словаччині та Чехії реєстрацію всіх речових прав на нерухоме майно здійснює єдиний орган – кадастр нерухомості, натомість в Україні реєстрацію речових прав на нерухоме майно покладено на різні органи.

Правове регулювання кадастру нерухомості в Словаччині та Чехії засноване на засадах, які виходять з вимог забезпечення щонайбільшої охорони права власності та інших речових прав на нерухомість, а саме: 1) публічності, яка полягає у тому, що кожен має право ознайомитися з даними, які містить кадастр, робити з нього витяги і отримувати довідки. Більше того, з даними, які містить кадастр нерухомості Словаччини та Чехії, можна безкоштовно ознайомитися на сторінках Інтернету www.katasterportal.sk та www.katastrnemovitosti.cz, що зменшує обсяг роботи правління кадастру, підвищує прозорість і безпеку правовідносин; 2) внесення, яке полягає у тому, що в разі договірних правовідносин право власності та інші речові права на нерухомість виникають, змінюються або припиняються записом до кадастру, тобто внесення відомостей до кадастру нерухомості Словаччини та Чехії має правовстановлювальне, а не просто декларативне значення; 3) достовірності, яка полягає у тому, що дані, які містить кадастр, є достовірними і обов'язковими, якщо не буде доведено протилежне; 4) свободи, яка полягає в тому, що провадження про дозвіл запису права власності до кадастру нерухомості починає відповідне управління кадастру завжди на основі заяви власника або іншої уповноваженої особи, а не з власної ініціативи; 5) законності, згідно з якою управління кадастром зобов'язане вивчити всі фактичні і правові обставини справи, необхідні для прийняття законного рішення.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової задачі, що виявляється в з'ясуванні особливостей, спільних і відмінних рис становлення і розвитку інституту права власності в Україні, Словаччині та Чехії.

1. Виявлено, що власність від зародження європейської культури стає наріжною проблемою її осмислення в правовій, філософській, соціологічній, політичній та економічній думці. В праві власність, передусім, фіксує належність засобів і продуктів виробництва народові, а також відповідним фізичним та юридичним особам. Регульовані правовими нормами економічні відносини здійснюються як правовідносини і виступають у такій юридичній категорії як право власності. Право власності реалізується через такі його елементи: володіння, користування і розпорядження майном.

2. Запропонована періодизація розвитку інституту права власності в Україні, Чехії та Словаччині, на основі якої проведено історико-правове порівняльне дослідження. Зокрема, в Чехії та Словаччині це:

- ранньофеодальний період (IX – середина XI століття), який включає історію держави і права Великої Моравії і початок правління Пржемысловичів у Чехії;
- період розквіту феодальних відносин (середина IX – кінець XIV століття);
- період гуситського руху (1419 – 1434 рр.);
- період станово-представницької монархії і пізнього феодалізму (1434 – 1848 рр.);
- період капіталізму (1848 – 1948 рр.);
- радянський період (1948 – 1990 рр.);
- період постсоціалістичної трансформації (1990 – 2004 рр.);
- період адаптації до європейської правової системи (2004 р. – по сьогодні).

В українській історії розвитку інституту права власності виокремлено:

- період Київської Русі і Галицько-Волинського князівства (IX – друга половина XIV століття);
- Україна в складі Великого Литовського князівства та Речі Посполитої (друга половина XIV ст. – перша половина XVII ст.);
- Запорізька Січ та Українська гетьманська держава (1550 р. – друга половина XVIII століття);
- Україна в складі Австрійської (Буковина, Галичина, Закарпаття (друга половина XVIII століття – 1918 р.) та Російської імперій (друга половина XVIII століття – початок XX століття);
- період відродження Української держави (березень 1917 р. – квітень 1918 р.);
- період Української гетьманської держави (квітень – листопад 1918 р.);
- період Української Народної Республіки часів Директорії (листопад 1918 р. – листопад 1920 р.);
- Україна в складі Союзу РСР (1922 – 1991 рр.);
- період постсоціалістичної трансформації незалежної України (1991 – до сьогодні).

3. Встановлено, що на відміну від Київської Русі, в якій економічне життя засновувалося на власності членів сільської та міської громад, для феодального права Словаччини і Чехії характерним є існування інституту нероздільного майна – родинного „неділу”. Неділ представляв собою комплекс прав на майно, в якому його учасники хоча і мали частку з користі згідно рішення голови нероздільного майна, однак своєю часткою не могли розпоряджатися і не могли її виділити. Тому у випадку смерті члена неділу майно не переходило у спадок, тільки частини

інших учасників збільшувались, або навпаки, при народженні інших членів – фактично зменшувались. Інститут сімейного неділу в чеському праві існував аж до XVII століття, в словацькому праві – аж до XVIII століття. Обмеження на відчуження майна стосувались також і власності, отриманої в Угорському королівстві, до складу якого входила Словачина, як донація, або у Чеському королівстві – як вислуга.

У Київській Русі приватна власність на землю вже в першій половині XI століття набула визначного ступеню в своєму розвитку, про що свідчать норми „Руської правди” у короткій редакції, які забороняли порушувати пограничні знаки. На відміну від Київської Русі, у Чеському і Угорському королівствах право власності на землю належало лише королеві та феодалам. Лише після революційного руху гуситів (1419 – 1434 рр.) цього права набули і міщани. На українських землях право власності на землю стало належати виключно шляхті аж у 1588 році внаслідок прийняття III Литовського Статуту.

4. Встановлено пріоритет вітчизняного звичаєвого права у формуванні українського права. З’ясовано, що впливи візантійського, польського, угорського та німецького права на давньоруське були незначними. Виявлено вплив чеського феодального права на становлення українського законодавства часів Литовської доби. Це проявилось у тому, що положення Литовських статутів 1529, 1566, 1588 років і пам’яток старочеського права („*Majestas Carolina*” 1355 року, „Земське право Чеське пана Андрія з Дуби” 1395 року, „Земський устрій королівства чеського” 1500 року) мають низку подібних положень, які регулюють майнові відносини. Це стосується, зокрема: заборони набуття іноземцями права власності на землю та міста; забезпечення доньок посагом; втрати донькою посагу, якщо вона вийшла заміж без згоди батька або матері; зберігання земських дошок.

5. Вперше в Україні досліджено пам’ятку міського права Чеського королівства „Права міські королівства Чеського” (1579 р.), яка набула чинності в якості загальнодержавного кодексу міського права. Встановлено, що для передачі права власності на нерухомість вимагався запис про відчуження у міській книзі, що, безперечно, підвищувало захист права власності. Запис міг здійснитися навіть за відсутності однієї із сторін. В пам’ятці розрізнялися реальні і особисті сервітути. На відміну від Чеського королівства, в сфері міського права кодифікаційні прагнення інших держав Середньої Європи не досягли поставленої мети.

6. На основі аналізу нормативно-правових актів доведено, що в Чехословаччині, на відміну від Української РСР, формально було збережено право приватної власності на землі сільськогосподарського призначення. Передача права власності на землю дозволялась, але для її здійснення вимагалась велика кількість дозволів різних державних органів, при цьому вартість земельної ділянки була мінімальною, внаслідок чого власники землі не були зацікавлені у її відчуженні. Встановлено, що в Чехословаччині, на відміну від Української РСР, у період побудови соціалізму дрібні та середні підприємства були націоналізовані на оплатній основі (компенсація виплачувалась у розмірі загальної вартості націоналізованого майна згідно офіційної оцінки з вирахуванням зобов’язань) і у меншому обсязі.

7. З'ясовано, що в процесі переходу від планової до ринкової економіки у Словаччині та Чехії, на відміну від України, однією з форм приватизації була реституція майна, яка полягала в безоплатній передачі постраждалим фізичним особам, юридичним особам і населеним пунктам майна, яке у них було відібране під час комуністичного режиму. Внаслідок повернення власності колишнім власникам швидко виник потужний приватний сектор. У Словаччині та Чехії, на відміну від України, були відсутні пільги для трудових колективів і директорів у процесі приватизації підприємств. Виняток становили лише ті підприємства, які були передані державою в оренду до прийняття Закону про малу приватизацію.

8. Виявлено відмінності у набутті права власності на нерухоме майно та його реєстрації в Україні, Словаччині та Чехії. Особливості передачі права власності на нерухомість у Словаччині та Чехії полягають у тому, що договір про передачу права власності на нерухомість має бути укладений у письмовій формі, а також повинен бути здійснений запис права власності до кадастру нерухомості. Встановлено, що при прийнятті рішення про дозвіл запису права власності та інших речових прав на нерухомість до кадастру нерухомості правління кадастру вивчає всі фактичні і правові обставини, які б могли мати вплив на дозвіл. Рішення про припинення права власності на нерухомість, записаної до кадастру нерухомості в Словаччині та Чехії, може прийняти тільки суд. Провівши аналіз правового регулювання кадастру нерухомості в Словаччині та Чехії, виявлено переваги єдиного реєстру прав власності та інших речових прав на нерухоме майно, а також загальнодоступного відкритого розміщення в Інтернеті його відомостей (за винятком ідентифікаційних номерів фізичних осіб – платників податків).

9. Встановлено, що законодавство Словаччини забороняє набуття іноземцями (окрім громадян Європейського Союзу) права власності на землю сільськогосподарського призначення. У Чехії громадяни держав – не членів ЄС можуть набувати у власність землі сільськогосподарського призначення і ліси тільки за певними, встановленими законом виключеннями. Навіть для громадян Європейського Союзу у Словаччині та Чехії для набуття права власності на землю сільськогосподарського призначення законодавство вимагає виконання певних умов – дійсне господарювання на землі (у Словаччині протягом хоча б трьох років) чи реєстрацію тимчасового місця проживання. Вважаємо за необхідне зняття мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення в Україні. Водночас, на нашу думку, в Україні, на прикладі Словаччини та Чехії, потрібно не допустити скуповування земель сільськогосподарського призначення закордонним інвестором.

10. З метою вдосконалення чинного законодавства України, враховуючи позитивний досвід Словаччини та Чехії, запропоновано:
– викласти статтю 28 Закону України від 01 липня 2004 р. № 1952-IV „Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень” у такій редакції: „Відомості, що містяться в Державному реєстрі прав на нерухоме майно та їх обмежень, є відкритими, загальнодоступними і підлягають розміщенню в Інтернеті, за винятком ідентифікаційних номерів фізичних осіб – платників податків”;

– включити до ст. 4 проекту Закону України від 09 квітня 2004 р. № 5394/п „Про державний земельний кадастр” пункт 2 у такій редакції: „Відомості, що містяться в державному земельному кадастрі, є відкритими, загальнодоступними і підлягають розміщенню в Інтернеті, за винятком ідентифікаційних номерів фізичних осіб – платників податків”.

Положення щодо публічності державного земельного кадастру та Державного реєстру прав на нерухоме майно підвищать прозорість і безпеку правовідносин щодо права власності на нерухоме майно в Україні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Головка Л.О. Вплив європейських правових систем та східної традиції права на становлення інституту права власності в Україні / Л.О. Головка // Економіка і право: Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – 2008. – Серія № 18. Випуск 6. – С. 99-104.

2. Головка Л.О. Порівняльний аналіз процесів приватизації в Україні, Словаччині та Чехії / Л.О. Головка // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – 2007. – Випуск 40. – С. 123-131.

3. Головка Л.О. Правове регулювання відносин власності в Україні, Чехії та Словаччині у процесі постсоціалістичної трансформації / Л.О. Головка // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – 2007. – Випуск 38. – С. 221-227.

4. Головка Л.О. Особливості генези права власності в Україні, Словаччині та Чехії: порівняльний аналіз // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – 2007. – Випуск 37. – С. 135-141.

5. Головка Л.О. Право власності в Україні радянського періоду (1917 – 1992 рр.) / Л.О. Головка // Часопис Київського університету права. – 2007. – № 4. – С. 58-62.

6. Головка Л.О. Особливості змін в правовому регулюванні відносин власності в Чехії та Словаччині в процесі постсоціалістичної трансформації / Л.О. Головка // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2007. – № 4. – С. 138-147.

Тези доповідей на конференціях, що додатково відображають результати дослідження

7. Головка Л.О. Зміни в регулюванні права власності на землю сільськогосподарського призначення в Чехії та Словаччині як правове підґрунтя їх сталого розвитку / Л.О. Головка // Актуальні проблеми правового забезпечення національної продовольчої безпеки і сталого розвитку сільського господарства України: Збірник наукових праць: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, присвяченої 110-річчю Національного аграрного університету (Київ, 18 квітня 2008 р.). – К.: Вид-во НАУ, 2008. – С. 8-10.

8. Головка Л.О. Досвід надання іноземцям права власності на нерухомість в Чехії та Словаччині / Л.О. Головка // Четверті юридичні читання: Матеріали Міжнародної

наукової конференції (Київ, 3 – 4 квітня 2008 р.). – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. – С. 99-102.

9. Головка Л.О. Цивільне регулювання відносин власності у Статутах Великого князівства Литовського як історичний виток формування правової держави Україна / Л.О. Головка // Від громадянського суспільства – до правової держави: тези II Міжнародної науково-практичної конференції, 25 квітня 2007 р. – Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2007. – С. 40-43.

10. Головка Л.О. Порівняльний аналіз регулювання відносин власності в звичаєвому праві України, Словаччини та Чехії / Л.О. Головка // Треті юридичні читання: матеріали Міжнародної наукової конференції (Київ, 25 – 26 квітня 2007 р.). – Т. 1. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – С. 46 – 49.

11. Головка Л.О. Зміни в регулюванні права власності на землю в Чехії та Словаччині / Л.О. Головка // Актуальні проблеми держави та системи права України в умовах світової глобалізації: Збірник наукових праць за матеріалами міжвузівської науково-практичної конференції молодих вчених, 15 березня 2007 р. – К.: Видавн. центр НАУ. – 2007. – С. 5-8.

АНОТАЦІЇ

Головка Л.О. Розвиток інституту права власності в Україні, Словаччині та Чехії (історико-правовий аналіз). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2010.

Дисертацію присвячено комплексному історико-правовому дослідженню розвитку інституту права власності в Україні, Словаччині та Чехії з IX століття по теперішній час. У дисертаційній роботі виявлено закономірності процесу становлення, розвитку та особливості функціонування інституту права власності на теренах цих держав на різних етапах досліджуваного періоду.

Особливу увагу присвячено регулюванню права власності на нерухоме майно, зокрема на землю сільськогосподарського призначення, і реєстрації права власності на нерухоме майно. Досліджено правове регулювання кадастру нерухомості в Словаччині та Чехії.

Проведено порівняльний аналіз реформування відносин власності в Україні, Словаччині та Чехії у процесі побудови вільного демократичного суспільства з ринковою економікою.

На підставі дослідження правового досвіду Словаччини та Чехії обґрунтовано нові наукові положення і пропозиції по вдосконаленню законодавства України, що регулює інститут права власності, з метою підвищення ефективності його впливу на відносини власності.

Ключові слова: власність, право власності, історія права, охорона права власності, реєстрація права власності, кадастр нерухомості.

Головко Л.О. Развитие института права собственности в Украине, Словакии и Чехии (историко-правовой анализ). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2010.

Диссертация посвящена комплексному историко-правовому исследованию развития института права собственности в Украине, Словакии и Чехии с IX столетия по настоящее время. В диссертационной работе обоснованы закономерности процесса становления, развития и особенности функционирования института права собственности в этих государствах на разных этапах исследуемого периода. Рассмотрены взгляды философов и мыслителей на институт собственности; социологический, психологический и политический аспекты собственности; собственность как объект исследования экономики и права.

Предложена периодизация развития права собственности в Украине, Словакии и Чехии.

Проведен сравнительный анализ регулирования отношений собственности в традиционном праве Украины, Словакии и Чехии. Указаны характерные особенности становления института права собственности в законодательных актах этих государств. Исследовано влияние иностранного права на становление и развитие института права собственности в Украине. Установлен приоритет отечественного традиционного права в формировании украинского права. Обосновывается позиция, что влияние византийского, польского, венгерского и немецкого права на древнерусское право было незначительным. Установлено влияние чешского феодального права на становление украинского законодательства литовского периода XV – XVI ст.

Исследовано регулирование отношений собственности в Украинской ССР и Чехословакии, в том числе право собственности на землю и другие объекты недвижимости, процесс национализации движимого и недвижимого имущества и предприятий.

Проведен сравнительный анализ реформирования отношений собственности в Украине, Словакии и Чехии в процессе построения свободного демократического общества с рыночной экономикой.

Существенное внимание уделено регулированию права собственности на недвижимое имущество, в том числе на землю сельскохозяйственного назначения и регистрации права собственности на недвижимое имущество. Исследовано правовое регулирование кадастра недвижимости в Словакии и Чехии и правовое регулирование земельного кадастра в Украине. Правовое регулирование кадастра недвижимости в Словакии и Чехии основано на следующих принципах, исходящих из условий обеспечения как можно большей охраны прав собственности и других имущественных прав на недвижимое имущество: публичности, которая состоит в том, что каждый имеет право ознакомиться с данными кадастра, делать из него выписки и получать справки; внесения, который состоит в том, что при договорных

правоотношениях право собственности и другие имущественные права на недвижимость возникают, изменяются или останавливаются записью в кадастр; достоверности; законности.

Проведя анализ правового регулирования кадастра недвижимости в Словакии и Чехии, установлены преимущества единого реестра прав собственности и других имущественных прав на недвижимое имущество, а также общедоступного открытого размещения в Интернете его сведений (за исключением идентификационных номеров физических лиц – плательщиков налогов).

Проведен сравнительный анализ правового регулирования процессов приватизации в Украине, Словакии и Чехии. Проведено исследование реституции собственности в Словакии и Чехии. Реституция состояла в безвозмездной передаче физическим лицам, юридическим лицам и населенным пунктам собственности, которая у них была отобрана во время коммунистического режима. В Украине эта форма трансформации форм собственности отсутствовала.

В результате исследования правового опыта Словакии и Чехии обоснованы новые научные положения и предложения по усовершенствованию законодательства Украины, регулирующего институт права собственности, с целью повышения эффективности его влияния на отношения собственности.

Ключевые слова: собственность, право собственности, история права, охрана права собственности, регистрация права собственности, кадастр недвижимости.

Golovko L.O. Evolution of the institution of property law in Ukraine, Slovakia and Czech Republic (historical law analysis). – Manuscript.

Candidate's thesis on legal sciences according to 12.00.01 speciality – theory and history of state and law, history of political and law studies. – M.P. Dragomanov National Pedagogical University. – Kyiv, 2010.

The thesis is devoted to a complex comparative historic law investigation of the evolution of the institution of property law in Ukraine, Slovakia and Czech Republic from the IX century to the present. The process of formation and development of the institution of property law and features of its function in these states, at different stages of the investigated period, are studied.

Special emphasis was concentrated on the property law on the real estate, especially of agricultural land and registration of property law on real estate. Legal regulation of the cadastre of real estate in Slovakia and Czech republic was investigated.

Comparative analysis of the property relation reform in Ukraine, Slovakia and Czech Republic in the process of building free democratic society with market economies was carried out.

As a result of the investigation of the legal experience of Slovakia and Czech Republic, new scientific positions and propositions are presented with the goal of improving Ukraine's legislation as it applies to the institution of property law in order to increase efficiency in property relations.

Key words: property, law of property, history of law, protection of the property law, registration of the property law, cadastre of real estate.